

D. Epiphanius. rum. De eo sic scribit Divus Epiphanius libro, de vita Prophetarum: Malachias ab incunabulis egisse fertur, cumque populus univrsus cum us virum, non minore Sancti- monia quam in mansuetudine pradium cole- ret, indiderunt illi nomen, Malachi, id est Angelus: Erat quippe forma oppido quam prastanti. Et ita juxta suum nomen, quod est Angelus, frequenter cum Angelis, & de Angelis loquitur cap. 2. num. 7. Sacerdotem vocat Angelum. Et cap. 3. Christum, & Baptistam Angelos dicit: Ecce ego mitto An- gelum meum: scilicet Baptistam: Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos queritis, & Angelus testamenti, scilicet novi qui est Christus Dominus. De Ma- lachia Propheta legitur in Martyrologio Romano die 14. Januarii. Floruit circa annum mundi 3573. septimo anno Artaxerxis ante Christum 489.

414 Inquires tamen, an hi Prophetae, praeter suas Prophetias, quas habemus in Biblia, aliquid amplius prophetaverint? nam in multis Psalmis legimus praefixos hos titulos, Aggaei, & Zachariae, ut in Psalmo 137. 145. 147. & 148. & in Psalmo 145. inscrip- tum legitur Alleluia Aggaei, & Zachariae. Ad hanc difficultatem jam respondi supra quaest. 15. num. 425. quod nempe David illos Psal- mos composuit, praevidens spiritu propheti- co, quod illi Psalmi ab illis Prophetis pro re- ditu a captivitate erant decantandi, ut dixi citato loco.

415 Quares secundò, Quo tempore, & ordi- ne scriperunt? Maxime à me veneratur or- do appositus in Biblia. Quod etiam patet ex eorum annis praenotatis juxta computum Sa- liani, quem secutus sum. Solum Jonas praecedit tempore Abdiam ferè quadraginta an- nis quia in principio omnium Prophetarum ponitur Oseas; incipit enim ipse principium loquens Domino in Osee. Et Joel, Abdiasve fuerunt contemporanei cum ipso Osea, ut testatur D. Hieronymus in cap. 1. Osee. Et ideo fortè, quia contemporanei simul ap- positi sunt Septuaginta in Codice Vaticano 1. Oseas. 2. Amos. 3. Michas. 4. Joel. 5. Abdias. 6. Jonas. 7. Nahum. 8. Abacuc. 9. Sophonias. 10. Aggaeus. 11. Zacharias. 12. Malachias.

QUAESTIO XXIV.

Quis sit Auctor librorum Machabeo- rum?

SUMMARIUM.

- 416 Ipsi libri duo, contra Haereticos, tenendum est esse Canonicos.
417 Horum librorum octo Auctores assignantur.
418 Vera sententia de Auctore primi libri.
419 Secundus liber est epuome ex libris Jafonis Cyrenai.
420 Valde difficile cognoscere ejus collectorem.
421 Videtur quod fuerit Judas Essenus.
422 Hebraice scripti sunt libri.

423 De tempore hujus historia, ac nomine Ma- chabeorum.

416 Hos libros non esse Canonicos tenent Haeretici, Lutherus, Anabaptista, prout familiare est illis libris quibus sua dogmata convelluntur divinam auctoritatem denegare. Tamen certum de fide est hos duos libros esse Canonicos, Ita definitum est in 3. Concil. Car- thag. Can. 4. Trident. sess. 4. Innocent. I. epist. 3. ad Exuperium. Gelasius I. in Decreto de libris Canonicis. Et quamvis hi duo libri non fuerint in Antiquo Hebraeorum Canone compositi ab Esdra; cum hæc historia Machabeorum post ipsam Esdram contigerit, positi sunt in alio Canone Hebraeorum, ut colligitur ex Joseph in calce libri, quem de Machabeis scripsit, & tenent Genebrardus lib. 2. Chronologia ad an- num 3860. num. 10. videndus est Bellarm. lib. de Verbo Dei, cap. 5. Sixtus Senens. lib. 8. Bi- bliorh. Serarius hic in Machab.

Quis Auctor librorum?

417 Quæstio longa, & satis difficilis; ita ut di- versis Auctoribus octo Scriptores horum li- brorum referantur, scilicet Josephus Flavius, Philo, Alex, Joannes Hircanus, Judas Essenus, Simon Machabeus; Jason Cyrenensis, Judas Machabeus, Senatus Jerosolymitanus: & con- veniunt ferè omnes, quod non utriusque libri idem est Auctor: nam primus liber scriptus est per modum historiae, secundus per modum epistolæ ad fratres, qui erant dispersi per Aegyptum.

418 In tanta rerum varietate probabilius vide- tur, quod primus liber Machabeorum fuerit scriptus à Joanne Hircano, Simonis filio, quia Sacerdos, & Pontifex, & etiam Propheta, ut statim dicam: nam ut jam dixi, & in confesso est apud omnes teste Josepho lib. 1. contra Ap- pionem, Pontificibus, ac Sacerdotibus cura de- mandata est, gentis suæ historias conferbere, ac pertexere in quo officio, ac munere Joanes Hircanus non poterat deficere. Quare diligen- ter post brevem introductionem à gestis Martha- thiae avi, & accurate Judæ, & Jonathæ, ac pa- rentis sui gesta prosequitur, & in parentis sui morte terminat historiam, quia nihil amplius proposuerat agere. Hoc autem præter sui of- ficij curam, quæ ei eminebat, optimè potuit præstare ipse Joannes Hircanus, quia ipse ma- jori, quam Pater, & patruus abundavit otio, ut Auctor est Josephus lib. 3. c. 18. in fine 31. Josephus, annis cum potestate præfuit; & insuper pro- phetia dono illustratus est, ut habet ipsemet Josephus citato lib. 13. c. 20. qui ait: Hircanus moritur anno Imperii 31. tribus maximis à Deo habitus dignus honoribus, principatu gentis Ju- daeorum, & Pontificatu, & Prophetia.

419 Secundus liber Machabeorum, certum est, quod totus hic liber desumptus est ex scriptis magni, ac præclarissimi viri Iasonis Cy- rinæi; ut Auctor, seu collector istius libri, testatur 2. Machab. cap. 2. num. 24. ubi ait: Itaque à Jafone Cyrenao quinque libris compre- hensa tenavimus nos, uno volumine brevita- re. Et postea subdit num. 27. Et nobis quidem ipsi: qui hoc opus breviantis causa suscepimus, non facilem

facilem laborem, imò verò negativum plenum vi- gliarum, & sudoris assumpsimus.

420 Summa omnium difficultas est, quisnam horum fuerit collector? Honorius Augustod. dicit Philonem. Rabbanus, & Sixtus Senens, Senatum Hierosolymitanum; in quam senten- tiam inclinant Sanchez, & Cornelius in Pro- logo hujus libri. Tamen, ut rectè dicunt Rab- banus lib. 5. de universo, cap. 4. Divus Isidorus lib. 1. de Scriptoribus Ecclesiasticis, qui dicunt Auctores, seu Scriptores horum librorum Ma- chabeorum nobis ignotos, solum Deo cognitos.

421 Proinde tamen quantum conjecturari pos- simus, dicendum est quod Auctor hujus epi- stolæ, ac consequenter totius libri secundi Ma- chabeorum, fuit Judas Essenus cum Senatu Judæorum, ita Rupert. lib. 10. de victor. verbis, c. 15. Serapius, Sallianus, Mariana, Ioannes de Lahay Prologo in Bibliam Max. sect. 15. c. 22. Nam lib. 2. q. 1. n. 10. dicitur Anno centesimo octo- gesimo octavo populus, qui est Jerosolymis, & in Judæa, Senatusque, & Judas Aristobulo magistro salutem, & sanitatem. Ex quo meo videri clarè patet, quod ipse fuit Auctor epistolæ, ac totius libri secundi. Deinde iste Judas Essenus, ut ait Joseph lib. 13. c. 19. illo tempore ob donum prophetiæ, magnæ apud omnes estimationis, ac auctoritatis erat, & post annos viginti An- tigonio Ioannis Hircani filio mortem prædixit, quæ paulo post secuta est. Additque Josephus ejus prædictiones nunquam fefellisse, sed re ipsa semper evenisse.

De idiomate, ac aliis.

422 De lingua, qua hi libri scripti sunt, quares. Primus liber scriptus est Hebraicè, ut testatur D. Hier. in Prologo Galeato. De posteriori, non negat Sanctus Doctor Hebraice conscriptum; sed tantum dicit Græcè reperiri, sed secundum librum Hebraicè fuisse conscriptum, insinuat Euseb. in Chron. ad annum mundi 4800. ubi ait Machabeorum historia Hebraea hic Græcorum suppetat regnum: Verum hi libri inter divinas Scripturas non reperiuntur. Intellige inter He- braeos. Tamen ratio hoc aperte suadet, quo- modo est credibile, quod ab Hebraeis ad He- braeos Græci sermonis ignaros, scriberetur in lingua ipsi ignota, & non potius in lingua materna illis valde nota. Si autem hic liber Hebraicè conscriptus non invenitur; hoc fa- ctum est injuria temporum, ut multi libri pe- rierunt. Illud tamen adverte Græcum Text. quem nunc habemus, non esse ex Septuaginta qui isti interpretes, longè Machabeorum historiam præcellerunt, ferè ad spatium cen- tum Septuaginta annorum. Nam Septuaginta floruerunt circa annum mundi 3775. Ut re- solutione sequenti dicam de Machabeis sta- tim quoad Tempus.

423 Quares tamen quo tempore contigit hæc historia Machabeorum? Videns Mathathias exterminium, quod fiebat in Ierusalem, Sancta profanabantur, leges conculebantur, & ma- gna hominum, ac Virginum cædes fiebat, ita ut adimpleretur illud, quod dicitur in Psalmo: Effudetur sanguinem Sanctorum tuorum per circuitum in Ierusalem, & non erat qui sepeliret. Fugit Mathathias cum filijs suis anno à crea- tione mundi juxta Sallianum, ac Tornie- Sylveira Opuscula.

lium 4388. ante Christum 166. Et ipsa historia Machabeorum in secundo libro terminatur cum apparitione Ieremiæ anno mundi 3893. ante Christum 162. apud Sallianum eodem an- no num. 58.

424 Circa nomen Machabæi multæ derivatio- nes ac significationes circumferuntur, ut videre est in Eusebio lib. 3. Histor. cap. 10. Prima ex radice Hebraica, quod idem valet, ac percu- tere, & occidere proinde Machabeus idem est ac percussor, ac occisor. Alii aliter derivant, ut idem valeat, ac quis fortis sicut ille? quod ma- ximè convenit Iudæ Machabeo ob suam sin- gularem generositatem, ac fortitudinem, ob quam comparatur, tanquam Leo in Sylva.

RESOLUTIO IV.

De variis versionibus, ac lectionibus sacrae Scripturae, ac earum Auctoribus.

QUAESTIO PRIMA.

De editione, seu translatione Septua- ginta duorum Interpretum.

SUMMARIUM.

- 425 Quomodo hæc historia accidit, & vocati sunt à Ptolomeo, & n. 426.
427 An fuerint in cellulis separatis, & n. 428. 429. & 430.
431 Agitur de auctoritate D. Hieronymi, & Epiphani, & n. 432. 433. & 434.
435 Quos libros transferunt septuaginta; om- nes nempe qui suo tempore erant in Ca- none Hebraeorum, & n. 436. 437. 438. 439.
440 An in hac translatione adesse assistentia Spiritus sancti, & n. 441. 442.
443 In hac translatione aliquid dixerunt ad- dendo, vel diminuendo ex dictamine Spi- ritus sancti, & n. 444.
445 Respondetur ad D. Hieron.
446 Tempore antiquo hæc translatio fuit au- thentica.
447 Varia translationes facta sunt; & numero 448. 449.
449 Hæc modo ex Vaticano est authentica, & num. 451. 452. 453.

Historia rei gesta.

425 N N O à mundo condito 3775. ante Christum 278. juxta Sallianum, ut omittamus aliorum computationes Ptolomeus (non ille Lagi filius, ut D. Iren. c. 25. & Clem. Alex. lib. 1. Stromat. opinati sunt) Ptolomeus Philadelphus, ejus succes- sor, ut affirmant Aristæas tom. 2. Biblioth. veter. Joseph. Philo. de vita Moysis, D. Epiphani. lib. 2. de ponderibus & mensuris, n. 12. Tertullian. cap. 18. in Apolo- gia, cap. 18. D. August. lib. 18. de Civit. cap. 4. D. Athan. in Synopsi. Cum ergo ipse regnaret in Agypto,

Agypto, Alexandria amplissimam Bibliothecam constituit ex magna librorum copia, quos undique congregavit; & cum a Demetrio accepisset, quod Judaeorum libri in magnum essent suae Bibliothecae ornamentum; tunc Rex illorum desiderio missis legatis cum suis literis ad Eleazarum Pontificem, magno cum beneficio concessa nempe libertate centum viginti millia Judaeorum, qui captivi in Aegypto tenebantur, multis aliis magnificis donariis postulavit Rex ut ex unaquaque Tribu sex electos viros seniores, ac maxime peritos in lingua Graeca, ac Hebraica ei mitterent, ut fidelissimè ex Hebraeo in Graecum libros sacros transcriberent, ac interpretarentur eorum nomina particularia Refert Aristaeas ubi supra.

426. Annuvit Eleazarus Regis votis; & electos septuaginta duos viros doctissimos, sex ex quolibet Tribu, cum & praestantissimis libris sacrae Scripturae, eos remisit in Alexandriam Aegypti Metropolitim, ubi Rex eos valde benignè, ac honorificè excepit; & in insula Pharo statuit hoc est in arce Alexandria septem distante stadiis, ubi septuaginta duorum dierum spatio, totam translulerunt Scripturam, Graecis characteribus scriptam.

An Cellulae separatae.

427. Quaevis praesens est, an omnes septuaginta duo in una aula congregati scripserint, an in Cellulis separatis, unusquisque in sua: Tales Cellulas separatas negat D. Hieronymus, itaut fabulam dicat hoc, & ita habet Praefatione in Pentateuch. Nescio quis primus auctor Septuaginta Cellulas Alexandria mendacio suo excruxerit, quibus divisiss eadem scripserint. Idem habet Epistol. 104. & epistol. 107. Ipsum sequuntur aliqui Recentiores Masius Praefat. in Josue. Titelman. in Prologo Apologetico. Bellarm. lib. 2. De verbo Dei cap. 6. eorum fundamentum unicum est, quia nec Aristaeas, nec Josephus de talibus Cellulis faciunt mentionem.

428. Tamen opposita sententia affirmat Septuaginta Interpretes in singulis Cellulis separatae suam versionem absque mutua collatione, ac colloquutione fecisse, & absoluisse. Ita refertur D. Justinus, qui floruit circa annum Domini 150. Cellas asseverat, & earum vestigia se propriis oculis vidisse, non longe ab Alexandria, seque certissimè didicisse ab incolis illius loci, seque traditione à majoribus ita accepisse Verba Sancti Justinus appono: Rex parè cum Interpretibus numero domunculas extrui praecipit, ut singillatim pro se quisque interpretationem persiceret: illa cura quoque iis, qui operam eis dare jessi fuerant, ut omnibus quidem modis ipsis inservirent, à congressu autem mutuo illos perhiberent, quo exquisita interpretationibus veritas ex ipsorum etiam consensu cognoscere possit. Et subdit maxime notandum: Haec vobis viri Graeci, non ut fabulam, neque ut confictam historiam renuntiavimus, sed ut qui ipsi Alexandria fuerimus, & vestigia domuncularum apud Pharum, adhuc reliqua viderimus, & ab incolis, qui res patrias à majoribus per manus sibi traditas acceperunt, audierimus, commemoramus. Quid majus, ac efficacius, quam tam apertum testimonium à tam gra-

vissimo, antiquissimo Patre, tam ex vivo quam ex auditu à patriciis, qui per manus res acceperant à suis majoribus.

Eandem sententiam communi ferè consensu docent alii Sancti Patres. Irenaeus in eadem ferè aetate lib. 3. cap. 15. idem affirmat, Ptolomaeus metuens, ne forte consentientes, eam veritatem, qua esset in Scripturis absconderent per interpretationem, separans eos ab invicem, jussit omnes eandem interpretari Scripturam.

D. Cyrillus Hierosolymitanus Caibec. 4. qui floruit anno 400. sic ait, Ne mutuo conspirarent, prospiciens, in insula Pharo singulis interpretibus singulas domos distribuit, & unicuique separatim omnem Scripturam interpretarentur, mandavit. Idem secuti D. Justin. tenent D. Augustinus lib. 2. de Doctrina Christiana, cap. 15. D. Hieron. in Psalm. 2. Philastrius haeres. 4. & ex hoc miraculo coherentis traditionis ejus auctoritatem colebant Clemens Alexandrin. lib. 1. de Stromat. D. Isidor. lib. 7. de Divin. Officiis, cap. 12. & communiter Sancti Patres, ac omnes ferè Auctores Catholici. Ex Judaeis multi, Josephus Gorionides c. 16. Josephus Philo. sui operis, Philo lib. 2. de vita Moysis, & alii multi, quos Joannes Morinus in suis exercitationibus refert.

430. Singularis in hac re est D. Epiphanius lib. de Mensuris, & ex ipso Justinian. Novellis constit. Authent. 49. collat. 10. qui binos interpretes in singulis Cellulis ponit ac proinde triginta sex Cellulas constituit. Hac discordia tamen in concordiam facile revocatur, quia ex ipso Sancto Doctore Epiphano facile colligitur, quod quaelibet cellula erat pariete divisa in duas, & ita in quolibet hujusmodi domuncula, erat unusquisque: nam addit Sanctus Pater id factum esse, ne possent congregari, ac combinari inter se, ergo quilibet erat in sua domuncula.

431. Ad auctoritatem D. Hieronymi, magnam esse fatemur, tamen maxime praeponderare auctoritatem omnium ferè Patrum, ac testimonium oculatum Sancti Justinus: D. autem Hieronymus, forsitan illud accepit ex relatione aliquorum; cum autem tunc res non esset bene explorata. Deinde totum fundamentum Divi Hieronymi fundatur in auctoritate negativa, quia Aristaeas de tali separatione non facit mentionem; argumentum autem ab auctoritate negativa est valde frivolum: nam multa fuerunt in antiquitate magna celebratione retenta, ac valde communia, de quibus nec in sacra Scriptura, nec in aliquibus Auctoribus antiquis sit mentio, ut multis exemplis monstravi Opusculo 1. Resol. 3. q. 14. n. 122.

432. Dices Autographum, quod Regi misit Eleazarus, ut testatur Aristaeas, qui creditus fuit unus ex Septuaginta, in quo Divina lex aureis literis, Hebraico idioma conscripta erat. Ex quo bene inferitur, non potuisse omnes separatim vertere textum, nam unus tantum Codex, etsi omnibus junctis poterat inservire, non tamen si essent ab invicem separati.

433. Responderetur, quod ut tradit Aristaeas, praedictum autographum tenuissimis membranis facili, ac solubili vinculo colligabatur, ac proinde facile ipsum divisum Septuaginta duabus partibus, & inde unicuique unaqua-

unaquaque die data & ita singuli partes suas vertebant. ut indicat D. Epiphanius, proindeque Septuaginta duobus diebus, Septuaginta duorum translationes absolutae sunt quae cum coram Rege, stantibus multis sapientissimis Aegyptiis, ac Judaeis, valde peritis lingua Graeca, & Hebraica, qui tunc Alexandria morabantur, legerentur; ac publicarentur, summo omnium applausu, ut fidelissimè cum suo originali, ac miraculoso modo confectae, cum quaelibet translatio ab altera, nec in uno verbo, ac apice discreparet, ab omnibus summopere veneratae sunt. Dicam etiam, Septuaginta bene sciebant, quod mittebantur in Aegyptum, ut sacrum Codicem vertent ex Hebraeo in Graecum, proindeque valde verisimile quod unusquisque suam Codicem asportavit, ex quo quilibet suam translationem confecit.

Quot libros Septuaginta verterint.

435. Prima sententia tenet Septuaginta solum Pentateuchum translulisse. Ita videtur colligi ex Josepho Praefat. ad libros de Antiq. & ex lib. 12. cap. 2. & ex Aristaeas, & Philone lib. 2. de vita Moysis, dicunt enim, Septuaginta solos libros legis interpretatos fuisse.

436. Vera sententia est Septuaginta vertisse omnes libros, qui suo tempore erant in Canone Antiquo Hebraeorum. Ita D. Irenaeus lib. 3. c. 15. Justinus in Dialogo cum Tryphone, Clemens Alexandr. lib. 1. Stromat. Eusebius de Praeparat. lib. 8. cap. 1. Chrysostomus homil. 4. in Genes. & alii asserentes ab Eleazaro non solum millos fuisse libros Moysis, sed etiam universa volumina veteris testamenti, imò in multis ferè totam lectionem Septuaginta paucis exceptis retinuit D. Hieronymus, ut infra dicam, q. 10. num. 21. & in Biblia Fortunati lectionem Septuaginta invenies in libris Tobiae, & Judith, quia in sexta Synodo Hebraeorum in Canone reposita sunt ut testatur Genebrard. anno 386. num. 10. ut supra dixi.

437. Probatum hanc sententiam primò Ptolomaeus librorum affectissimus, Bibliothecam suam ditare voluit, omnibus Codicibus quo alicubi cognoverat haberi, & inde à Judaeis postulavit, ut non solum Pentateuchum ad se mitterent, sed etiam omnes libros sacros, alios non fuisset satisfactum Regis desiderio, ac postulationi, si fecisset omnes libros ad se non mitteret, ergo dicendum, quod omnes libri fuerunt missi, & omnes translati à Septuaginta. Secundo, quoniam Christus Dominus, & Apostoli in citandis Prophetarum verbis, saepe utuntur Graeca versione, ipsorum autem tempore, non erat alia Graeca versio praeter Septuaginta.

438. Tertio, quia Rex vehementissimè affectabat ex omnibus mundi partibus omnes libros ad se adducere ad amplificandam magnitudinem suae Bibliothecae, in qua jam ultra viginti librorum erant myriades, id est ducenta millia, & praecipuè cum Demetrius hujus Bibliothecae Praepositus eo tempore, ut Aristaeas inquit, intenderet, ut librorum numerus quinquaginta myriades, id est quingentena millia librorum adimpleret ergo sine dubio omnes missi sunt, & translati.

439. Quarto probatur, quia haec translatio facta à Septuaginta, ut miraculosa habetur, & veneratur ab omnibus, non solum in summa eorum coherencia, ac uniformitate, cum nec in uno verbo unus ab altero discreparet, ut notant citati Patres, & Auctores, Aristaeas, D. Justin. Irenaeus, Cyrill. Hierosolym. August. Philo Hebraeus, Josephus, & alij, sed etiam in hoc maxime miraculosa, quod in Septuaginta duorum dierum spatio suam translationem absolverint, quod non erat mirum, si solum quinque libros Moysis translulissent, ac vertissent.

An in hac Septuaginta translatione adfuerit Spiritus Sancti assistentia?

440. Certum est hanc versionem factam fuisse à Septuaginta per peculiarem assistentiam Spiritus sancti influente suo magno, ac singularissimo dono, quod dicitur interpretatio sermonis, quod est Prophetiae donum ut docet D. Thomas 2. 2. quae. 17. art. 2. ad 4. Et inde Septuaginta Prophetarum dicuntur, & eos prophetae dicit D. Augustinus lib. 1. de Doctrina Christiana, c. 7. ait: Septuaginta interpretes divini Spiritus interpretati sunt, & lib. 18. de Civit. c. 43. ait: Spiritus, qui in Prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipse erat in Septuaginta viris, quando illa interpretati sunt. Quod etiam jam antea dixerat Philo Hebraeus lib. 1. de vita Moysi, & ait: Tanquam flammæ correpti prophetabant. Unde inferit non tam interpretis, sed potius Prophetas vocandos, & in hoc conveniunt omnes Patres, D. Justin. Irenaeus, Chrysost. locis citatis.

441. Hoc autem donum interpretationis consistit in singulari quodam auxilio Spiritus sancti ad transferendum ad unguem ex una lingua in aliam, ita ut interpretes à dictantis mente non recedat, sed id verbis suis exprimat, quod auctor intendebat, ut docet Suarez, 3. part. quae. 7. art. 8. sect. 2. § hoc constat: & quia verba Hebraea, & maxime sacrae scripturae sub eadem voce multiplices sensus continent, hoc maxime virtus Spiritus sancti respicit, ut illum sensum Septuaginta designarent, qui principaliter erat à Deo intentus.

442. Probatum. Quia tanta coherencia, ac uniformitas in Septuaginta duobus hominibus, cum existerent in Cellulis separatis, absque ullo commercio locutionis inter se, fieri non potuit, nisi peculiari manu Dei: & esto concedamus, quod omnes in componenda versione, simul essent, tamen quod tot homines sapientia, doctrina, ac eruditione pleni, mutuo consensu, in unam sententiam, in unum loquendi modum, in unam verborum seriem, absque ulla discrepantia in minimo conspiraverint, id sine speciali Dei directione moraliter fieri non poterat, nam ubi est multitudo maxime sapientum, ibi est multa varietas sententiarum, tam quoad substantiam, quam quoad modum, ac dispositionem rerum, multumque tempus disputationibus, ac altercationibus conteritur, proindeque tam brevissimo tempore, Septuaginta duorum dierum spatio, quo tot librorum versionem perfecerunt, non poterant eam absolvere sine Dei assistente auxilio.